

XV. Historický seminář Karla Nejdla

Sborník přednášek
Karlovy Vary

Osudy karlovarských soch a pamětních desek po roce 1945 aneb Radikální očista lázeňského města v oblasti hmotných uměleckých památek

Radek Slabotínský

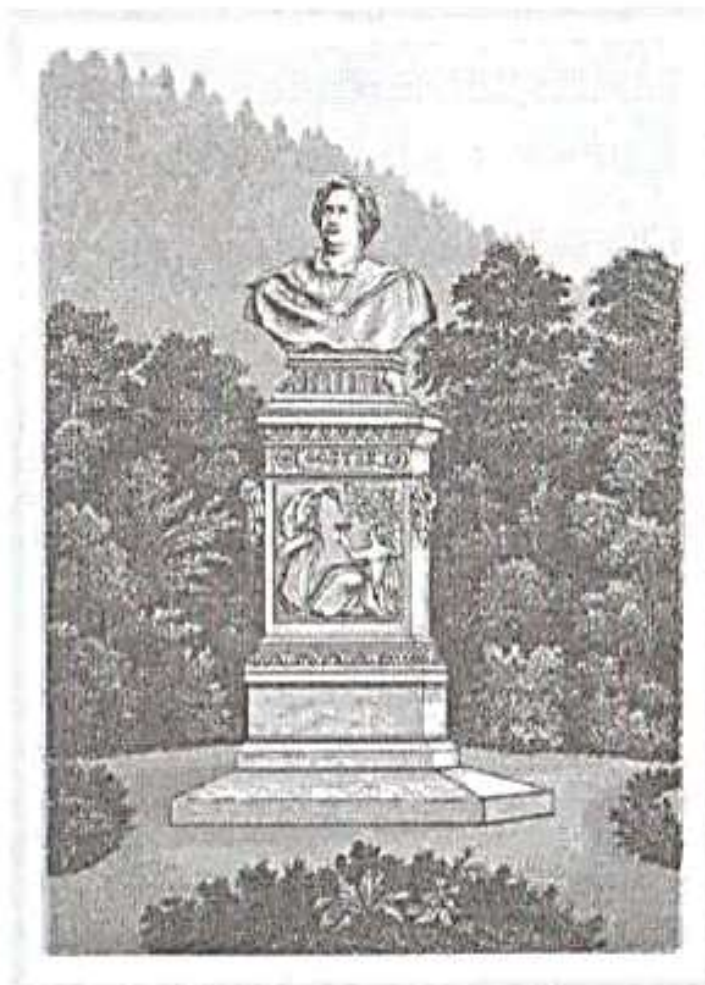
V letošním roce jsme si vzpomínkovými akcemi na mnoha místech České republiky připomněli 60. výročí od konce největšího a nejkrvavějšího konfliktu v dosavadních dějinách lidstva – 2. světové války a také (tuto událost však již jen někteří z nás) počátek odsunu německého obyvatelstva z Československa, který začal bezprostředně po skončení války v květnu 1945. Radikální rozchod Čechů a Slováků, kteří přitom vystupovali jako vítězný národ s Němci, kteří se výsledkem válečného konfliktu stali národem totálně poraženým, se výrazně promítl i do poválečných dějů v Karlových Varech.

Spolu s odsunem Němců se politická správa města všemožně snažila odstranit z Karlových Varů rovněž vzpomínky na německou minulost města. V rámci revize hmotných památek minulosti, která byla součástí tzv. národní očisty, došlo z popudu *Místní správní komise Karlovy Vary* (dále jen MSK Karlovy Vary) i na likvidaci některých z nich, v našem případě se jednalo o pomníky a děkovné pamětní desky.¹

O osudu všech pomníků, soch, sousoší, pamětních desek a dalších drobných kamenných památek (tedy nejen těch, které měly symbolizovat německý nacionalismus a dokládat bývalou slávu a moc německého živlu ve městě) jednala *Místní osvětová rada* jako poradní orgán MSK Karlovy Vary v oblasti kultury, výchovy, školství a vzdělávání na své schůzi 28. ledna 1946. Hlavním referujícím byl přednosta Stavebního úřadu v Karlových Varech Ladislav Kozák², který ve svém vystoupení nejprve zdůraznil, že údržbou a odstraněním nevhodných pomníků byl pověřen stavební úřad a údržbou a odstraněním nevhodných desek byla pověřena Místní osvětová rada. Poté se vyjádřil k jednotlivým pomníkům ve městě, zvláště k těm, které měly být, dle jeho názoru, odstraněny. Navrhl, aby se tak stalo v případě Goethova a Schillerova pomníku, zůstat měl jen pomník Beethovenův. Po jeho referátu přijali členové osvětové rady usnesení, které souhlasilo se všemi Kozákovými návrhy, jen s tím rozdílem,

¹ Pamětní a děkovné desky nechávali zhotovovat vděční pacienti, kteří se v Karlových Varech úspěšně léčili, jako výraz poděkování za péči a celkově příjemný pobyt v lázeňském městě. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že likvidace pomníků a dalších pamětihodností upomínajících na předešlý režim je u nás od roku 1918 běžná pokaždé, když dochází ke změně politického systému.

² Ladislav Kozák se výraznou měrou, jako jeden z vedoucích úředníků, podílel na likvidaci mnoha věcí, které upomínaly na německou minulost města. Přitom je však nutno zdůraznit, že se svými názory nikterak neodchyloval od tehdejší oficiální politiky československých úřadů na všech úrovních, ale i veřejného mínění drtivé většiny českého národa v otázce tzv. radikální očisty. Na druhé straně se však významně podílel svými architektonickými plány a návrhy při výstavbě českých Karlových Varů, ale i dalších měst v západním pohraničí.

GÖTHE-DENKMAL.

Původní podoba Goethova pomníku

vodů (nad Mlýnskou kolonádou), busta Dr. G. Hochbergera (ve dvoře vojenského lázeňského domu), pomník padlým z 1. světové války (v parčíku naproti tehdejšího Poštovního úřadu), socha sv. Jana Nepomuckého (vedle mostku naproti Lázním V.),

že u Beethovenova pomníku se měly odstranit postranní desky s reliéfy a nahradit je vhodnějšími. Dále bylo schváleno, aby byl radikálně snížen počet děkovaných desek ve městě, stejně jako měl být bývalý německý pomník padlým z let 1914–1918 přeměněn na pomník obětem nacismu.³

Na základě tohoto oficiálního souhlasu osvětové rady vypracoval L. Kozák návrh – spolu s důvodovou zprávou – dalšího osudu všech drobných památek ve městě, který MSK Karlovy Vary schválila 16. dubna 1946. Jednalo se přitom o následujících 24 „pamětních objektů“: Beethovenův (před sanatoriem Richmond), Körnerův, Schillerův (naproti sanatoria Richmond) a Goethův (na Puškinově stezce) pomník, tzv. Uherský pomník (na tehdejší Imperiální třídě), sloup se sousoším Nejsvětější Trojice (na Tržišti), socha sv. Bernarda (na skále nad Mlýnskou kolonádou), tzv. sloup cambridgeských vě-

³ Pomník padlým z první světové války se skládal z ústřední části, na které byl nápis „Den Helden – die Heimat“ („Hrdinům – Domov“), letopočet 1914–1918, reliéf ocelové helmy, meče a dvou vavřínových věnců. Po stranách navazovaly na ústřední část zidky, které byly osazeny sedmi deskami se jmény padlých karlovarských občanů. Pomník byl vysvěcen při příležitosti svátku válečných veteránů 22. srpna 1937. Slavnosti se zúčastnili zástupci městské a státní správy, čestní hosté, početné obecenstvo z řad místních i přespolních, zástupci katolické církve a především váleční veteráni. Podrobně o historii karlovarského pomníku padlým, odkud převzaty všechny údaje v článku SCHÖNBACH, R.: Zmizelý pomník. Historie karlovarského pomníku padlým v 1. světové válce. In: Historický sborník Karlovarska X. Karlovy Vary 2004, s. 193–201. Ke schůzi Místní osvětové rady informace ve Státním okresním archivu Karlovy Vary (dále jen SOKA Karlovy Vary), fond Městský národní výbor Karlovy Vary (dále jen MěstNV Karlovy Vary) 1945–1949, inv. L, i. č. 176, kart. 38, Pomníky – pamětní desky – zápis z I. schůze Místní osvětové rady dne 28. 1. 1946.

socha sv. Jana Nepomuckého (vedle schodů k děkanskému kostelu sv. Máří Magdalény), busta Petra Velikého (u Jeleního skoku), reliéf Petra Velikého (u ruského pravoslavného kostela sv. Petra a Pavla), Findlaterův obelisk (nad Myslivnou), Chopinův medailon (nad Grandhotelem Pupp), Dorothein altánek, Findlanterův altánek, barokní altánek, altánek u Jeleního skoku (v lázeňských lesích), 3 kříže na Křížové hoře, kříž na Jelením skoku, Keglevičův kříž na Tschirlovém kameni a Maurig - Hütte (dnes chata „Rusalka“).

Co tedy vlastně MSK Karlovy Vary schválila, jaká opatření obsahoval zmíněný návrh? Pro větší autentičnost nechme hovořit samotné archivní prameny, ve kterých se Kozákův návrh zachoval. Úvodem je zdůvodněn celý záměr následovně: *„Městský stavební úřad pečuje mezi jinými o udržování a stavebně-technickou správu 24 pamětních objektů a 113 pamětních desek z nichž většina udržuje německý charakter lázni vytvářející nežádoucí ovzduší německého města v rozporu s duchem českého osídlování. Jest nebezpečí, že pro množství jiných naléhavých úkolů mohlo by se řešení této otázky odsunout do pozdější doby a do změněných poměrů, takže by nakonec zůstalo vše při starém. Je třeba, aby došlo ke generálnímu řešení v duchu dnešní doby způsobem sice radikálním, avšak prostým šovinismu...“*, aby pak zpráva pokračovala konkrétními návrhy k jednotlivým památkám:

„1. Körnerův pomník /proti hotelu Richmond/. Je zakryt bedněním. Karel Theodor Körner tzv. „Freiheitsänger“, buršácký student nezřízeného života, který byl v r. 1811 pro soubojovou rvačku nucen opustit universitu v Lipsku, Lieutnant prusáckého ražení, autor vojáckého ražení, autor vojácké poesie a sbírky básní, která vyšla pod názvem Leier und Schwert je naprosto cizí českému duchu. Körner byl třikrát v Karlových Varech /v letech 1810, 1811, 1813/. Jeho pomník byl původně zřízen v r. 1863 a do Karlových Varů přenesen v r. 1891.

Navrhuje se: Pomník odstraniti.

2. Goethův pomník /u hotelu Pupp/. Je zakryt bedněním. O genialitě Goethově a jeho světové slávě není třeba se šířiti. Jeho význam v dějinách Karlových Varů, které si oblíbil, které navštívil celkem 12krát, které opěvoval a jejímž geologickým průzkumem se zabýval jako jeden z prvních, je nesporný. Uznávajíc toto vše, zjišťujeme naproti tomu, že byl typickým představitelem německví. Je známa jeho úcta až servilnost vůči aristokracii a panovnickým rodům, která tak nepřiznivě kontrastovala s nezávislostí a sebevědomím Beethovenovým.

Vzpomeňme známé scény, kdy oba géniové se na procházce setkali s kavalkádou šlechty. Ačkoliv byl velikánem literatury, jako člověk byl malý, jeho lidský profil je nám cizí a ne příliš sympatický.

Pomník - dílo prof. Donndorfa ze Stuttgartu z r. 1883, po výtvarné stránce málo hodnotný. Návrh: odstranit, bustu pietně umístit v muzeu.

3. Schillerův pomník /naproti hotelu Richmond/. Rovněž o Schillerově významu v dějinách světové literatury není třeba ztráceti slov. Proti jeho dílu a lidskému charakteru není námitek. Je však otázkou, jsou-li důvody proto, aby byl kterýkoliv německý básník připomínán českému obyvatelstvu tohoto města.

Pomník zhotovil autor Zámecké kolonády Bedřich Ohmann v r. 1909. Návrh: dílo ponechat na svém místě, ale odstranit něm. nápis a Schillerův reliéf umístit v muzeu, místo Schillera dát Dvořáka.

4. Beethovenův pomník. Je-li písemnictví vždy v míře větší nebo menší produktem nacionálním, je hudba svými výrazovými prostředky mezinárodní, zůstávajíce ovšem svou podstatou produktem toho, kterého národa. Takovou je především hudba Beethovenova, největšího z tvůrců novodobého kompozičního umění, ducha univerzálního a všelidského. I jeho lidský profil, hrdého a čestného trpitele, je krásný a blízký soudobému nazírání. Bylo již vzpomenu to onoho známého setkání s aristokratickou kavalkádou, kdy Beethoven krácel dál nevšímavě a s hrdě vztyčenou hlavou, zatím co Goethe se pokorně klaněl... Vzpomeňme jeho páté symfonie zvané „Osudová“, zdefraudované Goebelsovou propagandou, jejíž hlavní motiv byl za okupace znělkou londýnského rozhlasu, naší útěchou ve zlé době... Socha Beethovenova, muže kráčejiho proti větru, není sice po výtvarné stránce bezvadná, ale je jistě nejlepší karlovarskou plastikou. Je dílem českého sochaře Hugo Uhra⁴ a byla odhalena za prvé republiky r. 1929.

Návrh: pomník ponechat, odstranit oba boční reliéfy s německými texty.

5. Hochbergerův pomník – návrh: pomník ponechat, nahradit německé nápisy za české.

6. Uherský pomník: v serpentíně pod hotelem Imperiál. Návrh: ponechat, odstranit něm. nápisy.

Sochy světců, kříže, sloupy, gloriety ponechat a udržovat v dobrém stavu.

Pamětní desky: celkem 113, z toho 21 franc., 7 latinských, 6 ruských, 7 v jiných slov. jazycích, 4 maďarsky, 2 anglicky, 2 rumunsky, 2 hebrejsky, 2 česky, 60 německých.

Návrh: ponechat všechny neněmecké, opravit je a udržovat. Německé zredukovat, odstranit především ty ve špatném stavu a nestojící za údržbu nebo dokonce opravu. Dále odstranit ty, které jsou z novější doby a mají bezcenné texty. Celkem půjde asi o 30 desek. Ponechat pouze nejstarší německé pamětní a děkovné desky z 18. a 19. stol. do r. 1848.⁵ O tom, které z německých nápisů mají být ponechány, nechť rozhodne od případu k případu zvláštní komise utvořená z kompetentních a kvalifikovaných členů Místní rady osvětové, popřípadě s přizváním i jiných osob...

Nové pomníky:

⁴ Hugo Uher byl ve skutečnosti českým Němcem, který se však ztotožnil s politikou a ovzduším tzv. první republiky.

⁵ Dne 21. června 1948 zaslal správce městského muzea J. Franěk kulturnímu referátu MNV Karlovy Vary dopis, ve kterém sděloval, že prohlédl veškeré pomníky, sochy, sloupy a pamětní desky s tím, že z celkového počtu 113 desek bylo asi 50 odstraněno (v drtivé většině se přitom jednalo o německé desky). Z dochovaného dopisu tedy vyplývá, že nakonec bylo odstraněno víc pamětních desek, než L. Kozák navrhoval a MSK Karlovy Vary posléze schválila. Viz SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Karlovy Vary 1945–1949, inv. I., i. č. 176, kart. 38, Pomníky – pamětní desky – informace správce muzea J. Fraňka z 21. 6. 1948, čj. 59/M – 48 – F/H.

- 1) Pomník Rudé armády – umístit v sadě před Lázněmi V. v ose budovy. V těchto místech byly hroby sov. vojáků.
- 2) Smetanův pomník – umístit poblíž Poštovního dvora⁶
- 3) Pomník presidenta Beneše – umístit v sadu na náměstí pres. Dra. Eduarda Beneše před hotelem Loib (dnes Central)

Návrh: uvažovat o postavení pomníku presidenta Osvoboditele TGM; Karla IV.⁷

- přebudovat německý pomník padlým ve světové válce 1914 – 1918 na Památník obětem nacismu.⁸ Tolik tedy k návrhu L. Kozáka, který se některým z nás může zdát

⁶ U stavby pomníku B. Smetany se zastavme podrobněji. O jeho postavení se uvažovalo již před rokem 1938, kdy byl v ateliéru akademického sochaře Josefa Vágnera odlit sádrový model. Na jeho základě byla ještě ve stejném roce postavena maketa na místě věnovaném novému pomníku městskou radou nedaleko Poštovního dvora. Následné připojení Sudet k tzv. Třetí říši a okupaci zbytku českých zemí německou armádou postavení pomníku na několik let pozastavilo. K myšlence se Sdružení pro postavení pomníku B. Smetany v Karlových Varech vrátilo po skončení 2. světové války. Významně se o zhotovení pomníku zasadil tehdejší ministr informací Václav Kopecký, který na jeho provedení daroval 350 000,- Kčs. Viz Tamtéž – dopis jednatele „Sdružení“ Antonína Pospíšila z 19. 1. 1949. Výrazně se v celém procesu angažovala i MSK (a posléze MNV) Karlovy Vary, která jmenovala do výboru „Sdružení“ L. Kozáka a kulturního referenta Bohumila Dvořáka. Viz Tamtéž – informace o jmenování zástupců města do výboru „Sdružení“ z 8. 6. 1946, čj. 7753/46. MNV se také podařilo vybrat na odlití bronzové sochy 12 q barevných kovů, což jistě nebylo v době nedostatku jakýchkoliv kovů a dalších strategických surovin vůbec jednoduché. Viz Tamtéž – dopis jednatele „Sdružení“ A. Pospíšila z 9. 3. 1949. Slavnostní odhalení základního kamene k pomníku se konalo 18. srpna 1946. V roli hlavního řečníka vystoupil ředitel čs. rozhlasu Mirko Očadlík. Více k tomu KOZÁK, L.: Smetanův pomník v Karlových Varech. In: Karlovarský lázeňský časopis, 1946, roč. I., č. 6–7, s. 5. Vlastní pomník byl odhalen až v červnu 1950. O důležitosti a významu této chvíle hovoří následující slova: „Pomník Smetanův bude však něčím více. Bude v Pohří prvním kamenným a kovovým výrazem české rekolonizace, dějinného procesu, jímž dnes, téměř po tisíci letech, dochází k národnostní obnově původního stavu... Smetanův pomník bude prvním výrazem onoho duchovního spojení karlovarského pohraničí s vnitrozemím.“ Podrobně o odhalení pomníku v článku Geniovi české hudby Bedřichu Smetanovi byl v Karlových Varech odhalen pomník. In: Tamtéž, 1950, roč V., č. 3–5, s. 12–13.

⁷ Z návrhu na postavení nových pomníků byly realizovány následující: v roce 1955 byla odhalena socha císaře Karla IV. autora Otakara Švece naproti Lázní I. v sadech Karla IV., pomník Ant. Dvořáka naproti Sadové kolonádě ve Dvořákových sadech z roku 1974, pomník Rudoarmějce naproti Lázní V. ve Smetanových sadech z roku 1951 od A. Sopra (základní kámen odhalen v létě 1945 za účasti tehdejšího ministra vnitra Václava Noska). Viz POCHE, E. a kol.: Umělecké památky Čech 2. K/O – heslo Karlovy Vary, s. 37.

⁸ Pomník padlým poškodili bezprostředně po skončení 2. světové války místní Češi (starousedlíci) spolu s novými osidlenci. Dne 15. srpna 1945 zaslalo Ředitelství národní bezpečnosti v Karlových Varech MSK Karlovy Vary dopis, ve kterém žádalo, aby byl odstraněn zbytek pomníku, protože si na jeho existenci stěžují Češi. Viz SOkA Karlovy Vary, fond MěstNV Karlovy Vary 1945–1949, inv. L., i. č. 176, kart. 38, Pomníky – pamětní desky – žádost ředitelství národní bezpečnosti z 15. 8. 1945, čj. 1465/45. Z pomníku byly proto odstraněny německé nápisy a tak ztratil svůj původní význam. Ke vzniku památníku obětem nacismu sice nedošlo, ale stal se pomníkem padlým vojákům Rudé armády, jejichž jména byla uvedena na sedmi deskách umístěných na postranních zídkách. Později však byly také sejmuty a osazeny na náhrobcích sovětských vojáků na hřbitově v Drahovicích, zatímco pomník byl definitivně zrušen. Viz SCHÖNBACH, R.: Zmizelý pomník, In: Historický sborník Karlovarska X. Karlovy Vary 2004, s. 198–199.

v mnohém radikální, tehdejší značně rozjitřená poválečná situace však navrženému řešení značně nahrávala a také místní politická správa a většinové veřejné mínění tento krok jednoznačně podporovaly.

Ve stejném radikálním duchu pokračoval Kozák i nadále, kdy již 14. května, tedy měsíc po schválení jeho návrhu MSK Karlovy Vary, zaslal místní osvětové radě dopis s návrhem, aby byla na průčelí Grandhotelu Pupp nebo na některé blízké budově umístěna pamětní bronzová deska s nápisem v českém a ruském jazyce, který měl připomínat setkání Lva Nikolajeviče Tolstého s Ivanem Sergejevičem Turgeněvem v Karlových Varech 14. července 1875. *„Těto události by nemělo být zapomenuto zejména dnes, kdy máme v úmyslu potlačovati v Karlových Varech doklady německého kulturního vlivu a akceptovati vzpomínky na významné návštěvníky slovanské.“*⁹

Návrhy I. Kozáka, schválené v dubnu 1946, se přímo v terénu realizovaly, alespoň co se týče odstraňování pomníků. Nejprve 28. května stavební firma Ing. Josefa Strnada (sídlila na adrese Jizdárenská 9), která byla vybrána k jejich likvidaci, zaslala MSK Karlovy Vary rozpočet s tím, že *„odstranění Körnerova pomníku, Goethého, 2 reliéfů z pomníku Beethovenova a reliéfu z pomníku Schillerova“* bude stát 30 000,- Kčs.¹⁰ S výši finančních nákladů byl zřejmě vysloven souhlas a tak již nic nebránilo v cestě odstranit celý Körnerův pomník, Goethovu bustu a postranní části a německé nápisy z pomníku Beethovena a Schillera, což se stalo v červnu a červenci 1946.¹¹

⁹ Bronzová deska I. S. Turgeněvovi byla v té době již několik desítek let umístěna na budově dnešního ředitelství Krajského muzea Karlovy Vary na Zámeckém vrchu 22, kde v letech 1874–1875 několikrát přenocoval.

¹⁰ Viz SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Karlovy Vary 1945–1949, inv. I., i. č. 176, kart. 38, Pomníky – pamětní desky – sdělení Ing. Strnada Stavebnímu úřadu v Karlových Varech z 28. 5. 1946, čj. Ing. Str./Ro./912.

¹¹ Některé odstraněné části byly převezeny a uschovány v městské galerii. Goethova busta byla ale již v roce 1952 opět na svém původním místě. Viz SOKA Karlovy Vary, fond MěstNV Karlovy Vary 1945–1949, inv. I., i. č. 176, kart. 38, Pomníky – pamětní desky.